

УДК 32: 351 (076)

Л.І. Яковлева, канд. політ. наук, доцент

ОРИДУ НАДУ при Президентові України

вул. Генкезька, 22, м. Одеса – 9, 65009

ТЕРОРИЗМ ЯК СУЧАСНИЙ ВИКЛИК ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ

Визначаються основні теоретичні підходи до дослідження феномену тероризму у сучасному світі. Відзначено особливості правого та лівого тероризму.

Ключові слова: *легітимність, публічна влада, політичні конфлікти, тероризм, національна безпека, сучасний політичний процес.*

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що специфіка і рівень сучасного цивілізаційного розвитку характеризується існуванням гострих проблем, що торкаються долі не тільки окремих людей, соціальних груп, націй, класів, регіонів і континентів, але й всього людства у цілому.

Серед них є «традиційні»: загроза ракетно-ядерної катастрофи, екологічна, енергетична, демографічна, продовольча, з наявністю яких люди звикли і в міру своїх можливостей прагнуть нейтралізувати чи пом'якшити їхню негативну і руйнівну дію. Поряд з цим, загальним фоном сучасного політичного процесу, загрози легітимності влади пов'язуються ще з однією гострою проблемою, яка несе в собі небезпеку глобального значення – проблемою тероризму.

У сучасному політологічному дискурсі одним із важливих завдань виступає осмислення природи політики та влади, держави та управління. Однією із основних функцій державного (публічного) управління виступає забезпечення підтримки своїх дій з боку широких суспільних верств, формування позитивної громадської думки щодо порядку денного, який пропонує влада.

Отже, питання легітимності влади тісно пов'язане із пошуком шляхів забезпечення її суспільного виправдання та утвердження раціональних механізмів суспільної підтримки влади.

У цьому контексті дослідженню проблематики легітимності присвячено роботи П. Бурд'є, М. Вебера, Ю. Габермаса, Л. Даймонда, Д. Істона, Є. Бистрицького, В. Бурлячука, М. Головатого, А. Колодій, С. Наумкіної, С. Рябова, Ф. Рудича, А. Єрмоленко, Ю. Левенця, С. Макеєва, В. Полохало, І. Попової, О. Середи та ін.

Явище тероризму, за яким нещодавно спостерігали як сторонні крізь «залізну завісу» радянських кордонів, раптово стає для нас реальністю.

Звільнившись від принципів командно-адміністративної системи, пострадянське суспільство одержало незбалансовану економіку, падіння життєвого рівня більшості населення, і як наслідок – зростання кількості зон політичних конфліктів, викликів владним інститутам, організовану злочинність і появу нових, невідомих раніше злочинів. Частина громадян сприйняла отриману політичну свободу як уседозволеність, необмежену ніякими законами і моральними принципами.

Тероризм перетворився в одну з небезпечних за своїми масштабами, непередбачуваністю і наслідками суспільно-політичних та моральних проблем, з якими суспільство приречене боротись у XXI столітті. Тероризм в усіх проявах усе більше загрожує безпеці багатьох країн та їх громадян, приводить до політичних, економічних та моральних втрат.

Тероризм стає однією з основних загроз легітимності влади у сучасному світі, бо знижує рівень суспільної безпеки, руйнує саму ідею громадянського суспільства, правової держави і ненасильницького вирішення конфліктів. Конфліктогенний потенціал тероризму значно посилюється з 60-х років минулого століття, коли (не без сприяння наддержав – основних гравців «Холодної війни») цілі регіони світу перетворились на зони активності різноманітних за своєю орієнтацією терористичних організацій та груп.

Розвиток подій у світі свідчить про невпинне зростання кількості та підвищення небезпечності злочинів терористичного характеру. Географія тероризму охоплює Середній та Близький Схід, Азію, Північну та Латинську Америку, Європейський Союз та посткомуністичні країни (передусім – Російську Федерацію).

Сприятливий ґрунт для тероризму – регіональні кризи і конфлікти. При цьому, слід відзначити, що зусилля світової спільноти, спрямовані на усунення вогнищ міжнародної напруженості, сприяють зниженню рівня тероризму як в окремих країнах і регіонах, так і у світі в цілому.

Зростає усвідомлення, що протидія тероризму – це боротьба за оздоровлення загальної міжнародної обстановки. Тероризм став фактором, що не просто дестабілізує політичний розвиток, дії терористів мають «вибухонебезпечний» потенціал, вони здатні паралізувати політичну волю урядів, зривати розвиток позитивних міжнародних процесів, створювати кризові ситуації, які супроводжуються різким загостренням внутрішньополітичної та зовнішньополітичної ситуації.

Еволюція тероризму до глобального явища, що впливає на світовий політичний процес, викликала величезну стурбованість урядів та громадськості різних країн. Вона поставила питання, які потребують глибокого наукового осмислення ще й тому, що можуть виникнути в Україні.

До таких питань слід віднести наступні:

- звідки прийшла в розвинуті відносно благополучні країни хвиля тероризму?
- які соціальні причини, психологія і спосіб життя послідовників сучасного тероризму?
- чому до лав терористів вступили сучасна молодь, інтелігенція, жінки?
- яка ідеологія тероризму?
- як існуючі соціально-політичні інститути взаємодіють і реагують на явище тероризму?
- які перспективи терористичної діяльності, яким стане тероризм в майбутньому?

Дослідженням проблеми тероризму як феномену сучасного політичного процесу, що створює виклики для легітимності влади присвячена велика кількість робіт зарубіжних та вітчизняних авторів, серед яких слід відзначити Й. Александера, С. Акуавіва, Х. Бонне, А. Минуччі, Л. Стортоні, Ж. Пакуіно, А. Сідж, Г. Деникера, Р. Соле, Й. Беккера, С. Анчела, У. Лакера, В. Уддіса, Ч. Паркіна, С. Ефірова, А. Грачова, Г. Завесова, С. Ляхова, І. Карпець, В. Жданова, В. Ємел'янова, В. Антипенка, В. Глушкова, В. Тихого, Ю. Іванова та ін.

Сучасні науковці, які приділяють зростаючу увагу згаданому явищу, пропонують дуже широкі його визначення. Причому в основі всіх їх лежить уявлення про злочинне застосування насильства (у тому числі збройного) для досягнення конкретних політичних цілей. Проте чіткої дефініції поняття «тероризм» до цього часу немає. Причина, швидше за все, полягає в тому, що спроба наукового визначення не може бути об'єктивною, оскільки зарахування тієї чи іншої збройної дії до розряду терористичних багато в чому залежить від соціально-політичної позиції дослідника.

Конфліктуючі сторони найчастіше дають діаметрально протилежне трактування того, що відбувається: хто для одних – терорист, для інших борець за свободу, а отже знайти об'єктивне, загальнозначиме, але не розмите, конкретне визначення тероризму нелегко. Треба враховувати, по-перше, складність структури цього багатогранного феномену, який до того ж не є певним єдиним монолітним явищем з чітко визначеними межами, та водночас представляє собою метод політичної боротьби, який використовують найрізноманітніші політичні сили.

Тероризм може бути державним і міжнародним, мотивуватися консервативною та ліберальною, релігійною та національною метою. Ці спрямування часто перетинаються одне з одним, чим ускладнюється розуміння того, з яким саме типом тероризму в тому чи іншому випадку ми маємо справу. Нарешті, існують суміжні з тероризмом процеси, які характеризуються застосуванням збройного насильства, в ході якого використовуються, зокрема, методи та засоби, які схожі до тих, що використовують терористи – війна, повстання, партизанська боротьба, з одного боку, кримінальна злочинність – з іншого. По-друге, треба враховувати і те, що самі поняття «терор» та «тероризм» історично вживалися, продовжують вживатися й сьогодні в декількох аспектах, що відкриває простір для довольного маніпулювання ними. З кінця XVIII та протягом двох третин XIX ст. поняття «терор» сприймалося в самому широкому та неподільному значенні відповідно з його етимологією (*La terreur* – жах). Цим словом визначались і відкрито насильницька форма диктатури, і практика разових політичних замахів. Його нерідко вживали стосовно насильства та репресій, які мають місце під час війни та до самих війн як таких.

Поняття «тероризм» вживалося як майже адекватне терору, набуваючи в деяких випадках специфічного відтінку: тероризм - це здійснення терору.

З розвитком глобалізаційних процесів набуває особливої актуальності проблема забезпечення легітимності влади у нових соціальних та політичних умовах. Сучасний світ постає перед необхідністю успішного розв'язання центрального питання усієї глобальної політичної системи – налагодження конструктивного діалогу між владними інститутами та громадянами. Адже трансформація традиційних політичних структур модерного суспільства, поступовий процес становлення міжнародних економічних та політичних інституцій, посилення ролі і значення мас-медіа обумовлює трансформацію механізмів забезпечення легітимності влади.

Варто погодитись із тим, що «легітимність – це властивість влади, яка характеризує позитивне ставлення населення (визнання та згоду підкорятися) до управлінських рішень та повноважень. У свою чергу, легітимізація – процедура набуття владою власного виправдання у суспільстві. Легітимізація – це результат набуття владою суспільного виправдання» [1, с. 4].

Однією із причин делегітимізації як процесу втрати консенсусу у відносинах влади та суспільства виступає недовіра суспільства до влади, точніше – до здатності влади забезпечити надійний захист від терору, зупинити паніку, не порушуючи конституційних прав та свобод громадян.

З появою в кінці XIX ст. опозиційних організацій, які практикують систематичні замаху, поняття «терор» і «тероризм» поступово перестають поширюватися на сферу воєнних дій, а виділяються як характеристики тільки певного виду політичної боротьби. Самі ці поняття конкретизуються та в певній

мірі відокремлюються одне від одного. Поняттям «тероризм» стали визначати політичні вбивства, які практикують опозиційні організації та їх тактику, а поняття «терор» закріпилось за репресивними діями держави. Та тільки в найзагальнішому плані для визначення політичної практики та відокремлення її від інших видів політичного насильства обидва ці поняття взаємозамінюються.

В цьому плані досить активні ліві течії тероризму, які намагаються виправдати власну тактику наявністю так званого «системного терору».

У становленні та розвитку сучасного тероризму існують різні етапи. На ранніх стадіях форми його насильницької діяльності не завжди чітко простежуються як власне терористичні. Часто екстремістське угруповання, що розвивається в напрямку до тероризму, до певного часу використовує і нетерористичні (навіть деколи і ненасильницькі) форми політичної боротьби.

Акції тероризму розуміються як один із видів насильства (політичного, кримінального), яке торкається в певній мірі міжнародних відносин. Вони розглядають тероризм як специфічний вид війни, ведення окремих військових дій.

В пошуках відповіді на це питання ми можемо зіткнутися з діаметрально протилежними точками зору. Одні, посилаючись на те, що терористи здійснюють вбивства, викрадення, захоплюють літаки, тобто дії, які розцінюються як злочин і внутрішнім, і міжнародним правом, пропонують вважати їх звичайними злочинами, а їх дії кваліфікувати як кримінальні злочини. Інші пропонують розглядати тероризм як воєнні дії, як різновид війни.

По-перше, практично всі автори погоджуються з тим, що тероризм – це перш за все одна із форм організованого насильства. Причому поняття «насильство» в даному контексті тлумачиться більшістю дослідників досить обмежено: як загроза або використання сили для завдання фізичної шкоди окремій особі або групі осіб, на відміну від вживання цього терміну в широкому значенні як позбавлення свободи та порушення прав людини.

По-друге, тероризм – це використання сили з політичною метою, тобто це специфічна форма політичного насильства.

Правильні за загальною думкою, ці формулювання заслуговують на деякі уточнення: саме політична направленість робить акт збройного насилля терористичним, а не просто руйнівним, смертоносним діянням, так само як і не будь-яке збройне насильство, що здійснюється з політичною, є тероризмом.

Як політичний факт терористичний акт відрізняється від патологічно злочинних дій типу безглузких вбивств, здійснених, наприклад, в США відомою «бандою Менсона». Більше того, не є терористичними актами і деякі, здійснені в минулому, вбивства, які мають зовнішню видимість політичних, наприклад усунення суперників під час боротьби за корону або папську тиару.

Складність тут полягає у тому, що деколи претенденти на владу керуються тільки особистими та корисними інтересами, деколи вони переплітаються й з політичними міркуваннями, що в одних випадках ці претенденти діють самостійно, в інших за ними стоїть ціле угруповання зі своїми програмними настановами. Кожний такий факт, перш ніж кваліфікувати, треба конкретно проаналізувати, але, так чи інакше, існують замахы, які мають видимість політичних, а насправді є псевдополітичними.

Політичний характер терористичної діяльності принципово відрізняє її від кримінальної злочинності, хоча між ними багато схожого, що в деяких випадках полегшує переродження терористичної групи в кримінальну організацію:

Будь-який тероризм – це певного роду акти політичного насильства, але не завжди подібні акти є тероризмом. Якщо ці акти змушуються колоніальним гнітом, експансією, масовими репресіями тоталітарних держав або рухів, геноцидом, соціальним та національним гнітом тощо, коли вони виникають на хвилі загальнонародного обурення, незгоди, масової визвольної боротьби і є одним із її проявів, чи можна їх – навіть при існуючій формальній схожості – називати тероризмом? Акти ці відрізняються від тероризму тим, що вони є вимушеним заходом, якого часто не можна уникнути під час визвольних рухів. Такого виду акції можна умовно віднести до «теророподібних». Зовні вони не відрізняються від терористичних, але по суті являють собою зовсім інше, часто прямо протилежне тероризму. Критерієм для розрізнення тут може служити присутність або відсутність зв'язку з масовою визвольною боротьбою.

Тероризм, як правило, не має масового характеру, він майже цілком «замкнений в собі», вузький, елітарний, орієнтований проти демократії. Тероризм – це кампанія по здійсненню політичних замахів, яка проводиться відірваними від народу, змовницькими групами.

Якщо стосовно до збройної конфронтації в названих країнах і вживати термін тероризм, то треба говорити скоріше про державний терор, тобто про найстрашнішу форму тероризму, котра застосовується колоніальними та не колоніальними силами. Державний терор, часто переростає в геноцид, який приводить до загибелі десятків, сотень тисяч, а деколи і мільйонів людей.

Таким чином, у всіх випадках є три учасники конфлікту:

1) той, хто здійснює терористичну акцію;

2) безпосередня жертва цієї акції;

3) ті, кого хочуть залякати і змусити вести себе певним чином, тобто об'єкт впливу.

Наявність трьох сторін в конфлікті відрізняє терористичну акцію не тільки від кримінального злочину, але й від політичного вбивства, також достатньо поширеного в політичній історії багатьох країн.

І, нарешті, всі дослідники згодні з тим, що тероризм - це метод боротьби, і віднесення певного акту до терористичного повинно здійснитися на основі типу діяння, а не в залежності від особистості злочинця або мотиву злочину.

Таким чином, тероризм – це наперед продумане та підготовлене протизаконне застосування насильства або ймовірність такої акції стосовно особи або її власності, з метою змусити владу прийняти рішення, яке відповідає вимогам протиправних сил. У сучасному світі тероризм ставить під загрозу характерні для демократичних держав раціональні чинники легітимації (повага до закону, визнання довершеності електоральних процедур зміни політичної еліти та ін.), які практично не спрацьовують у відповідь на виклики терору, який може призвести до активізації протестних настроїв громадян.

У цьому полягає головна загроза з боку терористичних організацій для легітимності влади у сучасному суспільстві.

Бібліографічний список використаної літератури

1. Манжола П.Г. Роль громадянського суспільства у легітимації політичної влади в Україні: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / П.Г. Манжола; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2009. — 18 с.

Надійшла до редакції 25.09.2013 р.

Яковлева Л.И. Терроризм как современный вызов легитимности власти

Определяются основные теоретические подходы к исследованию феномена терроризма в современном мире. Отмечены особенности правого и левого терроризма.

Ключевые слова: легитимность, публичная власть, политические конфликты, терроризм, национальная безопасность, современный политический процесс.

Yakovleva L. Terrorism as a contemporary challenge of legitimacy

The main theoretical approaches to the study of the phenomenon of terrorism are defined in the world today. Noted are features of the right and left of terrorism.

Keywords: legitimacy, public authorities, political conflicts, terrorism, national security, the current political process.